

Debreceni Egyetem,

Bölcsészettudományi Kar

Hérodotosz és az ókori nők

Készítette: Szűcs Péter Imre

(VI. évf. történelem- IV. informatikus-könyvtáros)

Témavezető: Forisek Péter

Debrecen,
2009.

Tartalomjegyzék:

Tartalomjegyzék:.....	2
Bevezetés:.....	3
Hérodotosz élete.....	3
Hérodotosz műve a <i>Historiai</i>	5
Hérodotosz munkássága.....	6
A nők helyzete az ókorban.....	15
Szülés és gyermeknevelés.....	17
Női szerepek az V. században.....	21
Jogok és kiváltságok.....	24
Házasság és szexualitás:.....	27
Prostitúció.....	27
Összegzés:.....	31
Irodalomjegyzék:.....	33

Bevezetés:

Az általam elképzelték szerint, megpróbálom elemezni a Hérodotosz munkájában, a görög-perzsa háborúk című könyvében a nőkről alkotott képet, amit azonosítok a korról kialakított női jellemekkel és jellemzőkkel. A mű részleteiben szerepet kapó nőket bemutatom, céljaikat és tetteiket értelmezni próbálom és magyarázatokkal alátámasztom egyes szokatlan rituáléikat szokásaikat. Az író életének bemutatása után, a művét veszem görcső alá, milyen szerkezeti felépítésben született meg a mű, vagy a tartalmi összefoglalása hogyan is néz ki. Ezután Hérodotosz munkásságával fogok foglalkozni, bemutatom az írói tevékenységének bírálatait, a művéről elkészült elemzéseket, a könyvében található hibák eredetére is választ próbálok adni. A fejezet zárásában megpróbálom elhelyezni a művét, milyen megközelítésből lehet felhasználni és hitelességét mennyire lehet elfogadni. Azután az ókori nőkkel foglalkozom, melyet több szempont szerint részekre bontok, így fogom elhelyezni a Hérodotosz munkájában olvasható nőkre vonatkozó részleteket. Először a gyermeknevelés fontosságára, szerepére, a szülés előtti állapotokra és a gyermekek kezdeti életszakaszának bemutatására fogok fókuszálni. A női szerepek az V. században című alfejezetben azokra a szerepkörökre fogok kitérni ami az általános háztartásvezetéstől a vallási tisztségeken át a királynői szerepkörökig bezárólag mindent átölel. Ezután az ókori nők jogait próbálom összehangba hozni a mindennapi életükkel, így választ keresni arra hogyan is boldogultak abban a korban. Majd jogaik tisztázása után a házastársi szerepkört boncolgatom, milyen feladatokat adott a nőknek és hogyan próbáltak megfelelni ezeknek az elvárásoknak. Ebben a fejezetben jelenítem meg az általam Hérodotosz munkájában talált szokásokat, rituálékat, furcsaságokat, érdekesebb eseményeket. Az utolsó elemzési szempontom a prostitúció és a rabszolgaság lesz, amelyet megvizsgállok és elhelyezem a műben. A szakdolgozatom célja: bemutatni Hérodotosz munkáján keresztül milyen jelentősége volt a nőknek az ókorban.

Hérodotosz élete

A görög származású Hérodotosz, akit „a történetírás atyja” címmel tüntetett ki Cicero (A törvényekről 1, 5), Kis-Ázsia nyugati partján a görög kereskedővárosban Halikarnasszoszban (a mai modern Bodrum, ami délnyugat Törökországban található) született Kr. e. 484-ben, de egyes kutatók szerint korábbra tehető ez a dátum. A város vegyes lakosságú volt, az öslakó káriaiak mellett az őket leigázó troizéni iónok, majd később a dórok is éltek a városban. Atyját Lüxésznek hívták, anyját Drüónak. A város lakói jón nyelvjárást beszéltek. Tengerparti helyzetük folytán jövedelmező hajózást fejlesztettek ki, majd a görög-perzsa háborúk idején, a jón városokat a perzsák megszállták, a városok fellázdak, mire a visszavágó perzsák, akárcsak Milétoszt és Epheszoszt, Halikarnasszoszt is lerombolták. Hérodotosz ekkor kisgyermek volt, szülei elmenekültek, ő is velük utazott idegen városokba. Nagybátyja Panaüszisz volt, aki nagy hatással volt rá. A költő és jós, akivel együtt foglalkoztak jóslatokkal és vallásos intézményekkel megalapozhatta érdeklődését. A családi helyzetből adódóan szülővárosának a politikai életében tevékenyen részt vett, a számára kedvezőtlen

változások (Lügdamisz türanniszának megbuktatására tett kísérlet kudarcba fulladt) miatt azonban egy időre Szamosz szigetére kellett menekülnie. A tudományos nevelésének menetéről, tanulmányairól nagyon hiányos adataink állnak rendelkezésre. A rendelkezésre álló anyagok szerint nagy hatást gyakorolt rá Homérosz és a művei, illetve a kor költői, majd érdeklődése az utazókra (periégétákra) és krónikásokra (logografusokra), kiváltképp a milétoszi Hekataiosznak úti beszámolójára irányult. Ő volt az egyetlen prózai szerző, akire név szerint hivatkozott a művében. Az életéről kevés adatot tudunk, információkat főleg a bizánci Szuda-lexikon szűkszavú Hérodotosz-szócikkéből és ahonnan még relevánsan kezelhető következtetéseket vonhatunk le életének alakulásáról, az pedig az általa megírt 9 könyvet tekinthetjük, ami a „*Historiai*” (történelem, történetek) címet viseli. Történetek szövege ad némi nyomot, amelyek lehetővé teszik, hogy a felvázoljuk az író életében történt eseményeket. A könyvről részletesebben később beszélek. Még egyszer visszatérhetett hazájába Halikarnosszoszba, mely felszabadult a perzsa uralom alól és Kr. e. 468-tól az Athén vezette déloszi szövetség tagállama lett, majd részt vehetett a milétoszi türannisz megdöntésében, így ismét menekülnie kellett szülővárosából. Hérodotosz nem csak olvasott történeteket, hanem az utazásai alatt sokat átélt és sok világot is látott. Utazásai elsősorban kelet felé (Egyiptom és Lúdia) vezetek. Keleti útját ifjú korában tette meg, mikor a perzsák még szívesen látták a görögöket. Kis-Ázsiát a Halüsz folyóig alaposan ismerte, Egyiptomban a Nílus mentén Elefantinéig jutott (Kr. e. 460-455 közt). Fölkereste a Fekete-tenger melléki görög gyarmatvárost, Olbiát is, ahol az ott élő görögöktől, valamint a városba belátogató szkítáktól szerezte értesüléseit a sztyeppei népekről, s a tőlük északabbra lakókról. Később viszont visszatért Halikarnasszoszba (454 körül), majd ezután Athénban élt. Itt részleteket mutatott be a készülő művéből, amiért anyagi elismerésben részesült (10 talantonnal jutalmazták). Kapcsolatba került az akkori politikai és szellemi élet vezetőivel, elsősorban Szophoklészsal. Athéni útjával összefügg Thurioiba való költözése, amely gyarmatot az athéniak Kr. e. 443-ban alapítottak Itáliában a lerombolt Szübarisz helyére. Kr. e. 440-431 között még egyszer Athénba ment. Az utazásairól szóló történetekben Thrákiáról és Makedóniáról keveset beszél, Szküthiának, Föníciának és Szíriának csak partjai ismeretesek előtte, de beszél Ciprusról, járt Türoszban és Kürénében is, Karthágóba már nem jutott el, mert Thurioiban teljesen műve megírásának szentelte minden idejét. Egyes részleteket már utazásai közben kidolgozott, sőt felolvasásokat is tartott belőlük, amelyek alkalmával egyes részleteket bemutatott. Kr. e. 429-28-ban jutott el a kilencedik könyvig, itt megszakadt a nagy mű, és bár még élt néhány évet, sohasem fejezte be, így a mű vége csonka maradt. Életét Athén itáliai gyarmatvárosában, Thurioiban fejezte be Kr. e. 425 táján. Hérodotosz műve,

melyet alexandriai filológusok 9 könyvre osztottak és minden egyes könyvnek egy-egy múzsa nevét adták. Tartalom és előadás egyaránt értékesé teszik ezt a nagy munkát, mert feladata első sorban annak a nagy küzdelemnek ecsetelése, melyet Európa Ázsiával folytatott. Ez a középpont, melynek előadásába epizódokként fűződnek a külföldön és idegen országokban tapasztalt látnivalók, ritkaságok és népszokások. Az így megkomponált műnek ez adja az egységét, amely csodálatosan megfelel az epikus költemények nyelvezetéből átformált, még félig-meddig ritmikus prózának.¹ E mellett azonban feltűnő Hérodotosz vallásos világnézete, mely az egésznek magvát alkotja és őt az ókor minden más történetírójától élesen, megkülönbözteti. Hérodotosz a könyvében a következőképpen foglalja össze a történetírói munkásságát.

„A halikarnasszosi Hérodotosz a következőkben foglalja össze történeti kutatásai eredményeit, hogy az emberek között megeseett dolgok az idők folyamán feledésbe ne merüljenek, s ne vesszen el nyomtalanul azoknak a nagy és csodálatra méltó cselekedeteknek az emléke, amelyeket részben a hellének, részben a barbárok vittek véghez, sem az, hogy milyen okok készítették őket a háborúra egymás ellen.”²

Hérodotosz műve a *Historiai*

A fenti idézet jól mutatja mi is volt az igazi célja Hérodotosznak. Élete legfontosabb alkotása a műve, a *Historiai*, amelyet a hellénisztikus kori alexandriai filológusok 9 könyvre osztottak. A műnek különös szerkezete van, ugyanis az első fele az V. könyv 28. fejezetével bezárólag számos földrajzi, etnográfiai és történelmi leírást tartalmaz és csupán a mű második fele tárgyalja az első mondatban megjelölt témát: a görög-perzsa háború történetét. Tartalmát tekintve a görög-perzsa háborúkról szól, amelyhez egyfajta bevezetésként a perzsa birodalomról illetve azoknak a népekről, akiket a perzsák meghódítottak egy néprajzi és földrajzi leírását, nem mellesleg történelmét tartalmazza. A népekről szóló történetek, kronológiai sorrendben kerültek a könyv szerkezetébe, ahogyan a perzsa uralom alá kerültek. A könyv tartalmi vázlata a következőképp néz ki. A bevezetésben az európai és ázsiai területek és népek mitikus korból való ellentétét magyarázza, kiindulópontot ad arra, hogy milyen előzmények vezettek a görög-perzsa háborúk kitöréséhez. Ezután Lüdía történetéről, Kroiszosz uralkodásáról ír, majd a méd állam történetét tárgyalja, magyarázatot ad hogyan kerekedtek felül perzsák a médeken és vették át az uralkodást. Részletesebben tárgyalja Kúrosz uralkodását a hatalomra kerülését és életének alakulását. A következő részben

¹ Szabó Árpád ezzel a címmel fordította le a részeket: „Ó-perzsa novellák”.

² Hérodotosz: *A görög-perzsa háború*. I. 1. (Ford. Muraközy Gyula) Osiris Kiadó, Budapest, 1997.

Kambüszész uralkodásáról ír, hogyan hódította meg Egyiptomot és hogy-hogy halt meg. Ezután tárgyalja Dareiosz uralkodóvá válásának körülményeit elmeséli a hadjáratainak a történetét, amit Szküthiában és Thrákiában vezetett. Elbeszéli az ión felkelést és az azt követő perzsa támadásokat a görög területek ellen. Az ezt követő Marathón melletti ütközet eseményeit, a görög perzsa háborúk egyik legemlékezetesebb csatáját írja le. A második perzsa támadás történetével folytatja a könyv eseményeinek elmesélését. Xerxész hatalmas hadseregének görög földre lépését és a nagy csaták körülményeit. A perzsa hadjárat menetét és kudarcát mutatja be, a Thermopüli, a Plataiai és a Mükaléi csaták elbeszélésével. A történetekben a részletességre törekszik a csaták helyének pontos meghatározásától kezdve a csatában felsorakozott különböző népcsoportok hadifelszerelésén át, a csatákat megelőző jóslatokig mindent az olvasó elé tár. A mű keletkezésének a körülményét illetően többféle elképzelés van, vannak, akik azt állítják, hogy eredetileg csak egyes területek néprajzi, vallási, és földrajzi leírását akarta Hérodotosz megírni, később ezek a *logoszok* adták egy nagyobb történetírói munkának az alapjait. Hérodotoszra hatott az Athénban töltött idő és így születhetett meg az-az ötlet, hogy megírja a görög-perzsa háborúk történetét.

Hérodotosz munkássága

Hérodotosz munkájával kapcsolatban több kérdés is felmerülhet. Megérdemli-e hogy a „történetírás atyjának” nevezzük? Mennyire tekinthetjük relevánsnak az általa elkészített művet? A történészeket megosztja a Hérodotoszsal kapcsolatos értékelések, mű legfontosabb tulajdonsága az a módszer, amit alkalmaz a történetek megírásánál. Igyekszik elhatárolódnival a mítoszoktól és azt, mint nem a tudomány körébe tartozót nem, vagy inkább csak ironikusan tárgyalja. Például szolgálhat erre, amit az egyik történetével kapcsolatban írt:

„Én a magam részéről a föld alatti lakóhelyet ugyan nem vonom kétségbe, de a történetet mégsem tartom különösebben hitelesnek. Véleményem szerint Szalmoxisznak sok évvel Püthagorasz előtt kellett élnie.”³

Az alábbi idézet is a munkásságának egyfajta önbírálat, hiszen ha más véleménnyel rendelkezett, mint akitől hallotta a történetet, akkor leírhatta volna saját elképzelését, de ő inkább a hallottakat írta, hiszen nem volt mérlegelési alapja az igazságról. Mondhatjuk úgy is, meghagyta az utókor számára a történet tényleges felderítését. Többször is előfordul a művében, hogy kinyilvánítja a véleményét a történeteiről, de amit tapasztalt és amit hallott, azt írta bele a történetekbe még ha kiegészítésképp véleményét is odaírta az események

³ Hérodotosz IV. 96. (Ford. Muraközy Gyula)

végére. Ezt az elhatárolódást igyekszik megvalósítani mind időben, mind térben, éles vonalat húzva azon népek között, amelyeket közvetlen tapasztalásból vagy szemtanúk elbeszéléséből ismert. Ez egy jelentős újításnak tekinthetjük abban a korban, amikor ő tevékenykedett és egyfajta racionalizmusra való törekvésként kezelhetjük ezt a szemléletet.

Hérodotosz többféle hagyományból merített, több alaklommal is említést tett hitelesség és a bizonyítékok kérdéséről, ezért rámutatott tárgyi emlékekre esetleg művészeti alkotásokra hogy hitelességét igazolja. Bizonyító erőt tulajdonított magának a nyelvnek is, amellyel igazolhatja egyes állítások és történetek tényleges valóságtartalmát. Néhány esetben esetleges körülmények folytán egy-egy történetben nagyobb valóságtartalmat tulajdonított a kelteténél. Ilyen esetnek tekinthetjük azt, amikor hitelt adott azoknak a csataleírásoknak, amelyek Xerxész hadseregét Kr. e. 480-ban 5.283.220 főre becsülte.⁴ Viszont általában az ítélőképességében az esetek nagy részében támaszkodhatunk. A kijelentéseinek a tartalmát olyan szinten felvállalja, hogy akár a következményekkel is szembenéz, mert nem enged abból a meggyőződésből, hogy az igazságot tárja az olvasók elé. Ilyen volt a perzsák betörése idején tett vélemény nyilvánítása is, amikor az athéni hegemoniával elégedetlenkedő görög városállamok fegyveres fellépését támogatta és a behódolás ellen sorakoztatott fel érveket. Felvállalta azt is, hogy alábbi események hatására sem konfrontálódik a delphoi papsággal, akik az ellenállás ellen agitáltak, hanem inkább erősíteni akarta a hellén ügyet, felvenni a harcot az ellenség ellen.

„S itt most el kell mondanom egy olyan véleményt, amely alighanem sokaknak nem fog tetszeni, mégsem hallgathatom el, mert az a meggyőződésem, hogy az igazságot fejezi ki.”⁵

Hérodotoszt többségében nem az ilyen jellegű megnyilvánulások jellemzik. A fő célja, hogy ismereteket adjon, inspiráló jelleggel úgy, hogy közben egyfajta szórakoztatással is szolgáljon az olvasó számára. Az elképzeléseit sikerült megvalósítani, hiszen olyan történeteket mesél el, amelyek a világ rendjét mutatja be, mértékletességre tanít, bemutatja az emberi élet megannyi változatát a sajátosságaikkal együtt és felhívja a figyelmet a múlt nagy kérdéseire. Hérodotosz az emberi kíváncsiságra és a történetek belső erejére alapozva akarta megnyerni magának a közönségét.

„Mert sok, egykor hatalmas város lett jelentéktelenné, amelyek pedig az én időmben virágoztak, azok régebben voltak jelentéktelenek. S mivel tudom, hogy az emberi boldogság nem állandó, mindkét sorslehetőségről meg

⁴ Hérodotosz VII. 185-186. (Ford.: Muraközy Gyula)

⁵ Hérodotosz VII. 139. (Ford. Muraközy Gyula)

fogok emlékezni”⁶

A fent említett idézet Hérodotosz egyik szemléletét mutatja be, miszerint az ő történelemfelfogása szerint a fejlődés nem létezik csak egy állandó körforgás, amelyben az élet egyértelmű törvényei érvényesülnek. Ez a törvényszerűség az író szerint sokszor az ember szándéka ellenére is bekövetkezik. Az általa megfogalmazottak szerint valami irracionális erő irányít, ami személytelen az ő fogalmazásában valami „isteni”-nek magyaráz. Szerinte az emberi bölcsesség abban áll, hogy fel kell ismeri a történelem törvényszerűségét és bele kell nyugodni a megváltoztathatatlanba. Hérodotosz művében a következő történetet találhatjuk, ami példaként szolgálhat az emberi élet eleve elrendelődésének. A történet szereplői Kandaulész uralkodó aki rajongva szerette feleségét és szerelmében szentül hitt, abban a tudatban hogy a világon a legszebb asszonya van. Az egyik testőrétől, Gügésztől akarta megtudni az igazságot, hogy igaza van-e ebben a kérdésben.

„Gügész, úgy érzem, nem hiszed el, amit feleségem szépségéről mondtam neked! Hanem mert általában a halandók kevésbé hisznek a füleiknek, mint a szemüknek, ejtsd szeret, hogy egyszer meztelenül láthasd.”
Gügész azonban felkiáltott, s így válaszolt: „Uram, milyen feslett dolgot javasolsz nekem, arra bízgatván, hogy meztelenül nézzem meg úrnőmet? Abban a pillanatban, amikor egy nő leteszi ruháját, szemérmességét is leteszi. Sok bölcs szabályt megfogalmaztak a régiek, amelyeket jó, ha megszívlelünk. Az is ilyen, hogy ki-ki csak arra nézzen, ami az övé. Én készségesen elhiszem, hogy valóban ő a legszebb valamennyi nő között, de könyörögve kérlek, ne kívánj tőlem olyasmit, ami tisztességtelen!”⁷

Gügész megpróbálta a királyt a javaslatától eltántorítani de nem lehetett. Elrendezte a dolgokat, hogy amikor a felesége és ő este lefekszenek, láthassa a hálótermükben meztelenül. Gügész nem is sejtette, hogy ezzel milyen helyzetbe fog kerülni, ugyanis meglátta a feleség hogy bent van és azért mert az ura kiszolgáltatta őt egy másik férfinak bosszút forralt. Magához hívatta Gügészt és a következőket:

“Most, Gügész, két lehetőség áll előtted, s rád bízom a döntést, hogy a kettő közül melyiket választod. Vagy megölöd a királyt, s aztán a tied leszek én és a lüd királyság is, vagy pedig neked kell itt meghalnod nyomban, nehogy Kandaulésznek mindenben engedelmességed, ezután is olyasmit láss, amit nem szabad meglátnod. Vagy neki kell tehát meghalnia, aki ezt tanácsolta, vagy neked, aki meztelenül láttál engem, s ezzel olyasmit cselekedtél, amihez nem volt jogod.”⁸

⁶ Hérodotosz I. 5. (Ford. Muraközy Gyula)

⁷ Hérodotosz I. 12. (Ford. Muraközy Gyula)

⁸ Hérodotosz I. 13. (Ford. Muraközy Gyula)

Güvész próbálta lebeszélni az úrnőjét mégsem sikerült és mivel jobban szerette az életét, mint az urát ezért megölte a királyt és feleségül vette az eddigi úrnőjét. Így lett aztán király belőle, ami a történetből igazolni látszik, az emberi döntések meghatározhatják az élet útjait, de ha eleve el van rendelve a sors, nem kerülhető el, hogy bekövetkezzen vallja ezt Hérodotosz. A történeteinek egyes szereplői sokszor annak esnek áldozatává, hogy nem fogadják meg egy jóslat vagy barát üzenetét. A műben kulcsszerephez jutnak az ilyen epizódok és amilyen fontossággal kezeli ezeket, mondhatjuk azt is, hogy a mű egyfajta figyelmeztetés lehet Athén számára. Bár sikerült a hatalma csúcspontjára jutott Xerxész birodalmával felvenni a versenyt és föléje kerekedni, de ne felejtsük a perzsák is szolgasorsból kerültek ki és a görögöknek is tudniuk kell „megálljt” parancsolni a hatalmi vágyuknak, ha nem akarnak hasonló sorsra jutni. A történetek háttérében mindig a mondanivaló a konklúzió a legfontosabb, ezért is tarthatjuk Hérodotoszt az első európai „történetírónak”, mert az volt a törekvése hogy megragadja az események közti belső összefüggéseket és racionális összefüggésbe hozza őket, amellyel megfogalmazhatja a történelem törvényszerűségeit.

Néha az általános törvényszerűségektől elszakadva az istenek és istennők kerülnek nagyobb szerepkörbe egy-egy történetben. Igaz nemcsak az egyiptomi papok száján keresztül tagadta, hogy az emberek istentől származnak, hanem maga is nyíltan ezen az állásponton volt. Viszont nem tudott elszakadni a vallások hatásaitól és még mindig jelentős szerepet töltenek be, az isteni beavatkozások, az emberek életébe és a döntéseiknek megmagyarázásába. A magabiztosság, az arrogancia, mértéktelenség, a gazdagság határokat átlépő élvezete, a hatalommal való visszaélés mind-mind kivívja az istenek fékezhetetlen haragját. Hérodotosz munkájában viszont már nem hallatják a hangjukat az istenek ez egyfajta ellentmondást eredményez, az emberi döntések, emberi sorsok és az isteni akarat között. A történetíró ezt úgy magyarázza, hogy az emberek saját maguk formálják a sorsukat, a vesztüket a gyengeségeik hozzák a fejükre, sikereiket az akaratuk erejének köszönhetik. Mindez szemben áll azzal a korábbi nézettel, hogy az istenek döntenek a sorsokról, ez legyen: siker vagy bukás. Egyfajta elszakadást akart bemutatni az író az isteni akarat és az emberi szellem ereje között. Így válik a történelem racionális folyamattá.

Hérodotosz gondolatai megelőzték saját korát, hiszen a Kr. e. 5. században a szofisztika filozófiai felfogásai még nem általánosodtak meg mindenhol. Az irányzat képviselői arra hívták fel rá a figyelmet, hogy az emberi törvények vidékekként változóak lehetnek, nagyon kevés, olyan törvény létezik, amit az ők szóhasználatukkal élve mindenhol isteni törvényként

kezelnének. Hiszen a műben is előfordul olyan pl.: hogy a szent helyeket nem lehetett közönségre használni, de egyes más népeknél viszont az volt a hiedelem, hogy az istenek jó szemmel néznek az ott szeretkező párokra. Viszont vannak olyan általánosan elfogadott felfogások, (vérfertőzés tiltása, szülői tisztelet) amiket a legtöbb helyen tiszteletben tartanak. A különleges élményeket a toleráns felfogásnak köszönhetően, az író el tudta fogadni. Még a legextrémebb szokást vagy hagyományt is megértően kezelte, amit köszönhet annak, hogy a kereskedelmi tevékenysége, hajózásai, vagy görög gyarmatvárosokban tett látogatásain során, hasznos tapasztalatokat szerzett ezen a téren. Ezeknek a tényezőknek köszönhetik görögök a szellemiségük, gondolkodásuk, kultúrájuk, azaz a civilizációjuk hihetetlen dinamizmusát.⁹

„Ha minden emberre rábíznánk és meghagynák, hogy az összes szokások közül a legszebbet válassza, akkor a kutatás után is mindenki a magáét választaná: annyira meggyőződése kinek-kinek, hogy az ő szokásai a legjobbak. Lehetetlen tehát, hogy más, mint örült ember gúny tárgyává tegye azokat. Hogy pedig az összes emberek így gondolkodnak saját szokásaik felől, sok mindenféle jel bizonyítja...a szokás a királya mindennek.”¹⁰

Mivel a görög-perzsa háború a két különböző nép harcáról szól ezért az állami berendezkedést is görög alá vette. A hont tartotta a civilizációnak és a perzsákat a barbároknak, illetve minden más népet, aki nem görög volt. Különbséget tett demokrácia (Athén) és a tyrannos, királyság (Perzsa Kürosz) rendszere között. A zsarnokság és a szabadság, kelet és nyugat, a despotikus királyságok és a polgárok által kormányzott városállamok közötti összecsapásaként kezelte a háborút. (NÉMET FORRÁS) Viszont nem elfogultan, hanem racionálisan kezelte a két felet. Hérodotosz felhívta a figyelmet a perzsák számos csodálatra méltó szokásaira, a demokratikus berendezkedésű államok polgárainak megbízhatatlanságára, illetve arra az ellentétre ami a perzsa birodalom higgadt egysége és a görög városállamok erélyes viszálykodása közt feszült. Nagymértékben tolerálta a „barbárok” életfelfogásait, szokásait, rendszereit, amit sokan a görögök között elfogadhatatlannak tartottak, de megbocsátottak az írónak, mert dicsőítette a perzsák elleni háborúban a görög ügyet. Számos olyan eseményt elmesél, ami a háború irányába terelték a két népet. Ilyen például azoknak a számkivetett görögöknek a tevékenysége, akik elmentnek Xerxész udvarába, akit háborúra bíztatták, mi sem kellett több egy olyan uralkodónak, aki

⁹ Németh György: Karthágó és a só. Az ókortörténet babonái. Budapest. 2002, Korona Kiadó. 63.

¹⁰ Hérodotosz III. 38. (Ford. Muraközy Gyula)

elkötelezettséget érzett, hogy birodalmának hatalmát növelje, illetve élvezhesse a görög hadizsákmány nyújtotta lehetőséget, hogy minden addigi uralkodónál gazdagabb legyen. A perzsák ellen fellázadó iónoknak segítséget nyújtó görögök, okot adtak az ellenük megindított hadjáratra. Legfontosabb az, hogy Xerxészben égett az ambíció, ami a perzsák vesztét okozta és kivívta az istenek haragját, de mégis a háború kitörésének okai Hérodotosz szerint emberi motivációk sorozatának köszönhető.

„Hiszen tudjátok, hogy atyám, Dareiosz is háborút akart indítani ellenük, de meghalt, mielőtt bosszút állhatott volna. Én azonban érte és a többi perzsáért nem nyugszom addig, amíg el nem foglalom és a földig nem perzselem Athén városát, amelyek annyi gaztettet követtek el ellenem és atyám ellen.”¹¹

Az ókori Hellaszban élő görögség érdeklődése a múlt eseményei iránt, elsősorban példaképek keresésére irányultak. Az őseik nagy vállalkozásai, tetteik, utazásaik inspirálták őket a mindennapi életben, persze ha volt olyan személy vagy közösség, amelyek gondozták az emlékeket. Kezdetben a szájhagyomány útján, később írott formában fenntartották. Így születtek meg a hősmondák és a hősköltemények, majd valamivel később a „Genealógiák”, a mitikus ősöktől származtatott nemesi családok elbeszélő részletekkel színezett családfái. Hasonló igény vezetett a történetírás megszületéséhez is, itt azonban már valami másról, valami többről van szó. A nagy egyéniségeken kívül jelentős szerephez jutottak egy-egy népcsoport, vagy közösség élete, a népszokásaik, kultúrájuk vagy sajátosságaik és nem utolsósorban a földrajzi környezetük is. Tanulmányozásuk során megjelentek az általuk alapított városok történelmi munkája (*Ktiszisz*) és a fontosabb eseményeket kronológiai sorrendben, tömören ismertető helytörténetek (*Khrónika*) is. Hérodotosz művében is szükség lett volna egy egységes kronológiára, viszont mivel ilyennel nem rendelkezett, megpróbált rögtönözni. Alapvetően a kezdeteknél még nem jelentkezhetett ez a fajta probléma, mivel az volt a célja, hogy megírja Kharóntól és Dionüsziosztól Milétoszig a Perzsa Birodalom történetét. Azután háborúk segítették munkáját kiszélesíteni és belevette Athén és Spárta történetét is. Itt viszont már konkrét évszámokra kellett hagyatkoznia, viszont a lüdök, perzsák és egyiptomiak mellett a görögöket, nem tudta egységes kronológiába állítani. Minden történetének meg van a maga időrendi szerkezete, próbálkozott a keleti időkereteket összhangba hozni a göröggel, de sikertelen lett ez a fajta kísérlete. Megpróbálta az egyiptomi királylistát alkalmazni erre a feladatra, de ez sem oldotta meg a problémáját. Végül a perzsa királyok uralkodási ideje felelt meg számára. Egyetlen egyszer fordul elő pontos, év szerinti datálás, amikor Xerxész európai

¹¹ Hérodotosz VII. 8. (Ford. Muraközy Gyula)

hadjáratakor megemlíti, hogy ebben az évben Kalliadész volt az arkhón.¹² A történeti események színes, érdekesítő, olykor novellisztikus ábrázolása fontosabb volt Hérodotosznak, mint az események pontos datálása. Az etnográfiai és földrajzi leírások nem igényeltek következetesen megszerkesztett időkeretet, hiszen voltak közöttük olyanok is, amelyeket mások meséltek neki. Az elbeszélő részletekben meg a történetek logikai rendjére bízta, hogy az egyben az időrendiségre is utaljon. Hérodotosz kronológiája nem volt tökéletes, hogy kívánnivalót maga után és csak az ión lázadás tárgyalásától kezdve vált rendezettebbé.

„Ennek a Szataszpésznak volt egy herélt szolgája, aki ura kivégzésének hírére fogta a nála lévő rengeteg kincset és Szamoszra szökött. Az értékeket aztán egy szamoszi ember szerezte meg, akinek ugyan tudom a nevét, de nem akarom megmondani”¹³

Hérodotosz történeti munkájában hangsúlyt magára a görög perzsa háborúkra helyezett, művében az etnográfiai és földrajzi tényezők a legfontosabb kiegészítéseket tartalmazták, hogy az eseményeket minél szélesebben megértsük az ok-okozati összefüggésben és így szerteágazóan kezeljük. Ugyanis megérteni egy eseményt a háttér információk nélkül lehetetlen, így okokat találni és értelmezni, a történéseket levonni a megfelelő következtetéseket nem lehet. Hérodotosz élvezettel mutatja be a történeteket, az emberek, népek eredetéről és szokásaikról, városaikról, régiókról, különböző államok rendszeréről, politikájáról. Széleskörűen bemutatja Egyiptom, Arábia, India, vagy Lüdia sajátosságait. Hérodotosz munkája nem csak az egyszerű emberi kíváncsiság kielégítésére szolgáló kiegészítések voltak, hanem széles körű kultúrtörténeti kikerekedő tartalmas vizsgálódások is. Utazásainak bizonyítéka az i. e. 450 körül rajzolt az akkori ismert világ térképe.

A későbbi generációk nem csak a „történetírás atyja” címmel illették, hanem a kultúrtörténet megteremtését is a nevéhez kötik.¹⁴ Az író kritikai érzéke, vagyis adatainak racionális kezelése, valójában csak azokra a népekre terjed ki, amelyeket maga is meglátogatott, vagy amelyek legalább szoros kapcsolatban álltak a görögséggel.¹⁵ Munkájában tévedések vannak, esetleg félreértett valamit vagy másképp értelmezett, hiszen a tolmácsok révén érintkezett az egyiptomiakkal, babülóniakkal, perzsákkal és más informátoraival, mégis az adatainak nagy részét a modern orientalisztika és a nyelvtudomány nemegyszer hitelesítette. Nagy szerepe volt Hérodotosznak, abban hogy a keleti szépirodalom

¹² Hérodotosz VIII. 51.

¹³ Hérodotosz I. 5. (Ford. Muraközy Gyula)

¹⁴ Ernest Breisach: *Historiográfia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 28.

¹⁵ Németh György: *Karthágó és a só, Az ókortörténet babonái*. Budapest. 2002, Korona Kiadó 64.

számos anyagát megmentette az utókor számára. Az biztos, hogy forráshelyként szolgálhatott számára a nagy görög szentélyekben található kőbe vésett feliratok és fogadalmi ajándékok, amik egy-egy történelmi esemény dokumentumaiként kezelhetünk. Hiszen sokszor a legapróbb részletességig leírja ezeket a tárgyakat. Nagy valószínűség szerint felhasználhatta a delphoi Apollón-szentély felhalmozott anyagát, ugyanis ebben a korban, ezek a helyek nemcsak vallási szerepkörben működtek, hanem egyfajta levéltári funkciókat is betöltöttek.

„A maszisznak Hellaszban is vannak fogadalmi ajándékai. Kürénébe egy aranyozott Athéna-szobrot s egy saját magáról festett képet küldött, Athéna lindoszi templomába két kőszobrot s egy szemrevaló vászon mellvértet, Szamoszba Hérának két, saját magát ábrázoló, fára festett képmását, amelyek az én időmíg ott álltak a szentély ajtaja mögött. Szamoszba azért küldött adományt, mert vendégbarátság fűzte Polükratészhoz, Aiakész fiához. Lindoszt viszont nem vendégbaráti kötelezettsége miatt ajándékozta meg, hanem azért, mert lindoszi Athéna-szentélyt a hagyomány szerint Danaosz leányai alapították, mikor Aigüptosz fiai elől menekültek. Ezek voltak tehát Amaszisz fogadalmi ajándékai.”¹⁶

Műve csak halála után vált ismertté, később kilenc könyvre osztották, egy-egy könyvet a Múzsákról neveztek el. Hérodotosz a kor szintjén enciklopédikus méretű tudásanyagot halmozott fel és írt meg. Mondanivalója megalapozza a görög-perzsa háborúk leírását, a sok szálon futó cselekmény, a gyakori kitérők miatt egyes kutatók úgy vélik, hogy valójában különböző témájú művei egybeolvasztásával keletkezett Ázsia és Európa háborújának krónikája. Más kutatók azonban egységes, megszerkesztett műnek vélik. Legtöbbet alighanem Perzsiában tudott meg, mivel ott az írástudók őrizték a meghódított országok és népek mesés történeteit.

Hérodotosz előtt és részben még vele egy időben, ami történetírás névvel illelhető, az valójában még nem tekinthető történettudománynak. Városalapítási történetek, egyes helyeknek vagy területeknek a története, nemzetiségi hagyományok összefoglalásai voltak ezek, szerzőiket logográfusoknak szokás nevezni. Történeteket írtak, amelyeket szájhagyományból, epikus költeményekből és kultuszlegendákból merítettek. Ilyen írónak tekintjük például Thuküdidészt is. Hérodotosz műve szórakoztató olvasmánynak számított a korabeli Athénban, ezt alátámasztva idézném, egy Augustus kori író, a halikarnasszoszi Dionüsziosz Thuküdidészről szóló munkájának részletét:

„Hérodotosz jól tudván, hogy minden hosszadalmas előadás, ha bizonyos pihenőket iktat közbe, kellemesen érinti a hallgatók lelkét, ha viszont megmarad ugyanazon dolgok tárgyalásánál, bármennyire jól sikerült is

¹⁶ Hérodotosz II. 182. (Ford. Muraközy Gyula)

különben, kimeríti a hallgatóságot a túltelítettséggel - éppen ezért Homérosz utánozójaként tarkítani igyekezett írását. Mert ha kezünkbe vesszük könyvét, az utolsó szótagjáig kedvünket találjuk benne és mindig többet szeretnénk belőle... Az írói erények elseje, amelynek híján a többi sem ér semmit, a szavak használatában megmutatkozó tiszta és a görög jelleget épségben őrző nyelv. Ebben mindketten sokat annak a pontosságra: Hérodotosz az ión nyelvjárás legkülönb zsinórmértéke, Thuküdidész pedig az attikaié.”¹⁷

A logográfusok munkája ugyanis nem csak történeti jellegű, hanem földrajzi és néprajzi szempontrendszereket is felhasznál. Merítették anyagot *periégésisekből* (a szó jelentése „körülvezetés”), szárazföldi útleírásokból és a tengeri hajósok naplójából is. Ha megfigyeljük a történeteket, igazolhatjuk logográfusi szerepét, hiszen kiindulási pontja mindig földrajzi volt. Amerre járt, röviden jellemezte az országot, és legrégebbi emlékeivel indította a róla szóló elbeszélést. De műveiben ma már sok a plusz, az olyan információ, melyet századok során más történetírók hozzátettek. Hérodotosz a rendezőelvet akarta pótolni, ami a logográfusok hiányossága volt. A történeteit ión nyelven írta meg, ami az athéni hallgatóság, illetve olvasóközönség számára ugyan némi idegenséget kölcsönzött, de ez fokozta különlegességét és egzotikus jellegét. Nyelvezete ugyanakkor közérthető volt, mert került a ritkán használt kifejezéseket. Stílusa egyszerű és világos volt.¹⁸ A kritikai irányzatok egyes képviselői Hérodotosz művét lényegében véve irodalmi alkotásnak tartják, ahol a hangsúly keleti uralkodók portréinak megrajzolásán, vagy általában ember típusok ábrázolásán van. Mások történeti hitelességét kérdőjelezzik meg, vannak olyanok is, akik azt feltételezik, hogy a történetíró forráshivatkozásai teljes egészükben kitalálások és nélkülöznek minden valós alapot. Természetesen akadnak Hérodotosznak védői is. Így pl. G. Gottlieb, aki a könyv adatait vetette össze a gyér számú, korabeli görög forrástörredékekkel, melyek későbbi szerzők műveiben maradtak ránk, úgy vélekedik, hogy a történetíró hűen és sokoldalúan adta vissza azokat a tudósításokat, amelyeket a görög városok különböző társadalmi helyzetű és személyi érdekeltségű informátoraitól szerzett.¹⁹ Különösen az egyiptomi és az óperzsa források nyújthatnak némi alapot a hitelesség kérdésének eldöntéséhez. Az egyiptomi híradások hitelessége által vizsgálhatjuk a kérdést, a hiteles tudósítások mellett rámutatnak ugyan a történetíró bizonyos tévedéseire, de ugyanakkor gondolhatjuk azt is, hogy ekkor már a majd két évszázados együttélés következtében kialakult egy görög-egyiptomi keverék kultúra, s Hérodotosz egyes látszólagos tévedései ezt tükrözik. A perzsa forrásokkal való összevetés azt mutatja, hogy leírásai sok hitelt érdemlő anyagot őriztek meg számunkra, de nem mentesek

¹⁷ Dionüsziosz Halikarnasszeusz: Peri tu Thukükidu kharaktéosz – Thuküdidész jelleme 8.

¹⁸ Arisztotelész: *Rhétorika*. III. 9

¹⁹ Hoppel, Theodor, Gottlieb von [1774], 1982. Über die Ehe. Berlin, Buchverlag der Morgen.

félreértésektől, tévedésektől sem. Bár Hérodotosz hivatkozása perzsa informátorokra minden kétséget kizáróan nem igazolható, annyi mindenesetre feltűnő, hogy a perzsa Megabüszosz, Gobrüasz, Hüdarnész és Artontész családjai nagyon sokszor szerepelnek a történetben, mintha itt valamiféle perzsa családi tradíciókra támaszkodna a szerző. Mégis Hérodotosz műve nem csak azért jelentős mert az első mű, mely a történelem alapvető törvényszerűségeinek megragadása és ábrázolására törekszik – amiért is tekinthetjük Cicero megnevezésével élve a „történetírás atyja”-nak – hanem azért is, mert az első nagyobb terjedelmű ránk maradt ión nyelven írt prózai munka, mely művészi igényekkel is lép fel. A műben olvasott eseményeket, szokásokat, tényeken alapuló gondolatokat és megfigyeléseket pedig, a megfelelő vizsgálatok után tekinthetjük releváns információknak, így ennek megfelelően kell kezelni a Hérodotosz könyvét.

A nők helyzete az ókorban.

A mindennapi élet az ókorban a leginkább ismeretlen a mai ember számára. Részben, mert érdektelenebb, mint egy csata leírása, részben, mert a források nagy része sem az emberek hétköznapijairól szól. Az irodalmi alkotások eseményekről, harcokról, törvényekről, kultúrákról és nagy személyekről (főleg férfiakról) szól, nem, pedig a mindennapi ember hétköznapijait mutatja be elsődlegesen. Általában apró megjegyzésként, kiegészítésként, mellékesen odavetve beszélnek az emberek életéről, szokásairól, hiedelméről a művek írói.

Hatványozottabban igaz ez a nőkre, akiket ha nem királynő, vagy egy magas tisztségű férfi felesége nem is igazán említenek a történetekben. Hérodotosz könyvében is szerepet kaptak egy-egy caputban, a megemléített női alakok jelentőségét igazából, akkor érthetjük, meg ha tisztában vagyunk azzal a légkörrel, amiben nekik szerepet kellett vállalniuk. Milyen is volt a nők szerepe az ókorban? Periklész Kr. e. 430-ban a peloponnészoszi háború első évében elesett athéniak temetésén tartott beszédében a következőket mondta:

„Az szolgál majd nagy dicsőséget jelent nektek, ha nem lesztek gyengébbek, mint a természettől lennetek kell, s ha férfiak közt akár erényeitekről, akár hibáitokról minél kevesebb szó esik”²⁰

Ha az alábbi idézetből indulunk ki, a demokrácia bölcsőjének; Athénnek egyik jeles személyisége által mondottakból, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy az athéni asszony egyetlen dicsősége, ha nem tudnak semmit róla. Élje le az életét minél

²⁰ Thuküdidész: *A peloponnészoszi háború*. II. 46. (Ford. Muraközy Gyula) Osiris Kiadó, Budapest, 2002.

észrevétlenebbül és tudjon minél kevesebbet, annál ártatlanabb. Ez az ábrázolás lényegében igaz volt abban az időszakban, Athénban. A tradicionálisan ókori társadalmakban a férfiak játszottak domináns szerepet, míg a nők alávetettségre voltak kárhóztatva. A gyermekszülés és -nevelés a nőt a családhoz kötötte, de ezen kívül, a legnehezebb fizikai munkát is el kellett végeznie.

„Nincsen olyan foglalkozás az államban, amelyre kizárólag csak nők volnának alkalmasak, mert a nők, vagy csak férfiak, mert a férfiak, hanem a természetes alkalmasság egyformán osztódott szét mindkét nemből és a nő – természete szerint – űzheti mindama szakmát, amit a férfi, csak a nő minden téren gyöngébb”²¹

Bizonyos kultúrákban anyaként viszonylagos megbecsülésre tehetett szert, de előjogokat az anyaszerep sem biztosított neki. Általában elmondható, hogy az ókori Kelet folyam menti kultúraiban a nő alárendelt szerepet játszott, de ez az alávetettség korántsem volt egyenlő mértékű. Amíg például Mezopotámiában a nő a férfi tulajdona volt -először az apáé, azután a férjé, addig az ősi Egyiptomban sokkal több jog illette meg és gazdaságilag viszonylag független lehetett. Az egyiptomiak a leányok születésének éppúgy örültek, mint a fiúkénak -erről tanúskodnak azok a fennmaradt szövegek, amelyekben a szülők köszönetüket fejezték ki az isteneknek a szerencsés lefolyású szülés után. A gyermekek helyzete itt is, valamivel kedvezőbb volt, mint az ókori Kelet más birodalmaiban. A gyermekgyilkosság, a kitevés főbenjáró bűnnek számított, a leánycsecsemők esetében is. Egyiptomban a gyermek tízéves koráig nagyfokú szabadságot élvezett: tudatlannak és ezért ártatlannak tartották. A családi életet ábrázoló képeken leányokat éppen olyan gyakran láthatunk, mint fiúkat a lányok általában az anya mellett helyezkednek el, a fiúk pedig az apa közelében. A gyermekek részt vettek a család életében: például gyakran ábrázolják őket szüleik kíséretében a templomi szertartásokon. Nevelésük során a lányoknak inkább az esztétikai kifejező képességeit fejlesztették (pl. tánc, labdajáték), a fiúknak, pedig fizikai erejét és ügyességét. A lányok már kiskoruktól fogva hamar részt vettek anyjuk irányításával a háztartás vezetésében. Arról viszont szinte semmilyen forrás nem szól, hogy jártak-e az egyiptomi lányok iskolába. Feltételezések szerint nem szorgalmazták, de nem is tiltották a lányok iskolai tanulását. A magasabb társadalmi osztályokba születő lánygyermekek írni-olvasni tanításával többen törődtek. Az egyiptomi férfi büszke volt feleségére, akinek anyaként köztiszteltben volt része. A lány ugyanannyit örökölt, mint a fiú. Válás esetén visszakarta az örökséget, eltartásáról, pedig volt férjének kellett gondoskodnia. A házasságtörés megítélése viszont

²¹ Platón: *Az állam*. (Ford. Szabó Miklós). In: *Platón válogatott művei*. Európa, Bp., 1983. 446. o.

teljesen eltérő volt férfiak és nők esetében: a hűtlen asszony büntetése máglyahalál volt, míg a férjnek elnézték kicsapongását.²²

“A papok állítása szerint Szeszósztisz halála után az uralom fiára, Pherósra szállt. Ő semmiféle háborút nem viselt, mert elvesztette szeme világát, a következő okból. Egyszer rendkívüli módon megáradt a folyam, tizennyolc pékhüsz emelkedett a víz szintje, elöntötte a földeket, s hatalmas szélvihar korbácsolta magasra a hullámokat. Mondják, a király ekkor féktelen haragjában dárdát hajított az áradat közepébe, s rögtön utána megvakult. Tíz évig élt vakon, majd a tizenegyedikben olyan jóslat érkezett Butó városából, hogy a büntetés ideje letelt, és visszanyerheti látását, ha szemét olyan asszony vizeletével mossa meg, aki csupán saját férjével hált, más férfiú meg nem érintette. A király először saját feleségével próbálkozott, de minthogy nem ért el eredményt, sorban kísérletet tett más asszonyoknál, míg csak vissza nem nyerte látását. Ezután azokat a öket, akikkel próbálkozott, összegyűjtötte egy városban, amelynek ma Erüthré Bólosz a neve, kivéve azt az egyet, akinek vizeletével szemét megmosva újra látott, s a várossal együtt valamennyiüket elégette. Azt a nőt pedig, akinek vizelete látását visszaadta, feleségül vette. Miután szeme meggyógyult, minden tekintélyes szentélynek adományokat küldött.”²³

Az előbbi idézet a legfontosabb része a női hűség fontossága, amely a történet végén elnyeri méltó jutalmát. Az ókori görög polisz alapjait képező családi gazdaságban, az *oikos*ban a nők már valamelyest nagyobb hatalomra és megbecsülésre tettek szert - elsősorban háziasszonyként és családanyaként. Hozományát apja adta át férjének, ezzel járult hozzá a családi gazdaság fenntartásához. A nők házasságtörését súlyosan büntették: férjének el kellett válnia tőle, a nők számára egyébként különleges előjogokkal járó vallási szertartásokon többé nem vehetett részt és mindez a teljes kiközösítést jelentette számára. Mindezt azért, mert beszennyezte a családi élet szentségét.

Szülés és gyermeknevelés

A nő legfontosabb feladata az *oikos*ban az volt, hogy gyermekeket szüljön urának, azért hogy biztosítsák a család vagyonának megmaradását. A nők igen gyakran – legalább két-háromévente – hoztak világra gyermekeket. Törvény írta elő, hogy minden *oikos*ban legalább egy fiú- és egy leánygyermeket hagyjanak életben. A családfenntartó apa dönthetett a felől, hogy az újszülöttet felnevelik-e, vagy sem. Azt a csecsemőt, akit életképtelennek ítélt, kitesztették a családból, azaz „kitették”. Ezeket a gyerekeket felnevelhették azok az anyák, akiknek esetleg meghalt a gyermekük szülés közben, vagy olyan asszonyok, akik ezzel munkaszerűen foglalkoztak, de erről később részletesebben foglalkozok. A leánygyermek gyakran

²² Pukánszky Béla: A nőnevelés évezredei. Budapest, 2006. Gondolat 12.

²³ Hérodotosz II. 111. (Ford. Muraközy Gyula)

jutottak erre a sorsra. Olyan esetről is olvashatunk a forrásokban, hogy Athénban kitett gyermekeket ellenségeik, a megariaiak nevelték föl és katonákat képeztek belőlük. Thébaiban a gyerekeket nem tették ki, hanem árverésen eladták valakinek, aki felnevelte és rabszolgája lett. Spártában az újszülött gyermeket a vének tanácsa elé vitték, és ők döntötték a felől, hogy életképes-e, vagy sem. Ha a gyenge és vézna testalkatú volt, úgy a Taügetosz hegy melletti Apothetai nevű szakadékba helyezték ki, hogy ott meghaljon, vagy egy arra járó elvigye és felnevelje. A leánycsecsemők gyakrabban jutottak erre a sorsra, mint a fiúk, ezért Spártában nem volt kiegyenlített a nemek aránya. A szüléssel a görög hit szerint tisztátalanná válik a nő, ezért az ötödik napon tisztító szertartásokat végeztek. Ekkor tisztították meg azokat is, akik a szülésnél segédkeztek és a gyermeket is, futva vitte őt a házi tűzhely körül. A következő idézetben a kaunosziak szokásait figyelhetjük meg és azt a sajátos névválasztást, amit ők gyakoroltak.

„Igen szép dolognak tartják például, ha a férfiak, asszonyok, sőt meg a gyerekei is, részben krétai, részben kariai szokások szerint élnek, van azonban egy másoknál sehol fel nem lelhető eredeti vonásuk, az, hogy nem apjuk, hanem anyjuk nevét viselik. S ha történetesen valaki megkérdezi a másiktól, hogy kicsoda, akkor az az anyja nevét mondja meg, és az anyai őseit sorolja föl.”²⁴

A görögöknél csak egy név volt, a vezetéknevet nem ismerték, és ha hivatalosan akarták magukat megnevezni, a maguké mellett az apjuk nevét mondták és a démosz nevét, amelyből valóak voltak. Nevet a hetedik vagy nyolcadik napon kaphatott az újszülött, aminek elgondolkoztató okát Arisztotelész adja meg az *Állattan* című művében. Miszerint a csecsemők gyakran meghaltak az első napjaiban; ha a tizedik napig éltek, már volt remény a megmaradásukra. A csecsemő- és gyermekhalandóság, tehát igen nagy lehetett, amit különben a temetői sírok feltárásai során is igazolnak a leletek, hiszen találtak, olyan helyeket, ahol a sírok kétharmada gyermeksír volt. Az anyai szerepkör az egyik legfontosabb feladatuk volt a nőknek, már az ókorban is. Hérodotosz a földrészek neveinek kutatása közben, rámutat a nőkhöz való szoros kötődésre:

„Hogy Európa keleti és északi részét tenger veszi-e körül, azt azonban senki sem tudja bizonyosan. Csak annyit tudunk, hogy olyan hosszú, mint a másik két világrész együtt. Azt sem értem, hogy miért adták nekik három nevet - ráadásul női neveket -, noha egyetlen összefüggő területet alkotnak. S azt sem, hogy egyesek miért az egyiptomi Nílust és a kolchiszi Phasziszt tették meg határukat, mások meg miért a Maiétisz-tóba folyó Tanaiszt meg a Kimmer-tengerszorosot. Nem tudtam kideríteni, hogy hogyan hívták a

²⁴ Hérodotosz I. 86. (Ford. Muraközy Gyula)

határok megállapítóit és azt sem, hogy honnan vették az egyes elnevezéseket. Mert Libüáról azt mondja a legtöbb hellén, hogy egy ott született nő volt a névadója, Ázsiának pedig Prométheusz asszonya. A lüdek viszont vitatják e név eredetét, és azt állítják, hogy Ázsiát nem Prométheusz feleségéről, Asziáról, hanem Asziaszról, Kotüsz fiáról, Manész unokájáról nevezték el, s Szardisz egyik részének is Asziasz a neve. Nos tehát, hogy Európát tenger veszi-e körül, azt ugyanígy senki nem tudja, mint ahogy azt sem, hogy kiről kapta a nevet, vagy ki nevezte el, hacsak nem fogadjuk el ténynek, hogy a türoszi Európéről, s korábban, akárcsak a két másik földrésznek, ennek sem volt neve. Csakhogy tudjuk, hogy ez a nő ázsiai eredetű volt, s meg csak nem is lépett arra a földre, amelyet a hellének Európának neveznek, mert Phoinikából Krétára, majd Krétáról Lükiába vándorolt.”²⁵

A születés utáni szelekció mellett a csecsemők halandóságának igen magas aránya is indokoltta tette azt, hogy a nők minél gyakrabban szüljenek. A gyermekszülés mindenek előtt volt, ha a férjétől nem fogant meg gyermek, akkor a feleségéhez maga vezethetett be egy férfit és az így megfogant magzatot a házastársak a sajátjuknak tekintették. Ha valaki egészséges, sokgyermekes asszonyt megkívánt, a férj beleegyezésével élhetett vele, hogy még több egészséges utód jöjjön a világra. Hérodotosz elmesél egy történetet Araxandriésről, akivel a következő eset történt meg:

„Spártában időközben meghalt Anaxandridész király, León fia, és Kleomenész, Anaxandridész fia uralkodott, nem férfias rátermettsége, hanem a szokásjog folytán. Anaxandridész annak idején a tulajdon nővére leányát vette feleségül, s bár boldogan éltek, nem lettek gyermekeik. Ezért az ephorosok maguk elé hívták Anaxandridészt, és így szóltak hozzá: „Ha te magad nem is gondolsz a családoddal, nekünk kötelességünk megakadályozni, hogy Eurüsztthenész nemzetsége kihaljjon. Éppen ezért küldd el a feleséged, aki nem szül neked gyermeket, és végy magadhoz másik asszonyt. Ha így jársz el, kedvére teszel a spártaiaknak.” Anaxandridész azonban mindkét kérésüket megtagadta, és felpanaszolta nekik, amiért el akarják vele küldetni asszonyát, aki mit sem vett, és új házasságra akarják rábeszélni. Nos, semmi szín alatt nem fog a kedvükre tenni. Erre az ephorosok és a vének újra tanácsot tartottak, majd a következő javaslattal álltak elő. „Látjuk, hogy szívből szereted a feleségedet, mégsem utasítsd vissza, amit most tanácsolunk, hanem tedd meg, különben más eszközökre kényszerülnek a spártaiak. Nem kívánjuk hát, hogy elküldd a feleségedet, élj vele úgy, mint eddig, de vegyél feleségül mellé még egy asszonyt, hogy gyermeket szüljön neked.”²⁶

Egy ilyen társadalom királya egyszerűen nem lehetett gyermektelen. Anaxandridész magtalan házassága valóságos botránykőnek számított a korabeli Spárta polgárai szemében. A gondot növelte, hogy a király nem „oldhatta meg” problémáját közember módjára: sem ő

²⁵ Hérodotosz VI. 45. (Ford. Muraközy Gyula)

²⁶ Hérodotosz V. 39. (Ford. Muraközy Gyula)

nem hálhatott más feleségével, sem asszonya nem vehette igénybe másik férfi szolgálatait. A királyok esetében ugyanis nagyon komolyan vették a származás tökéletes tisztaságát. Anaxandridész elfogadta az ephoroszok ajánlatát és így két asszonya és két háza volt, a másik feleségétől meg megszületett az utódja így a nemzetsége továbbélt. A történetben szereplő asszonynak az volt a szerencséje, hogy ilyen férjjel házasodott össze, mert nem volt általános, hogy ilyen megoldásban éltek volna spártában. Ugyanis a meddő asszonynak attól kellett félnie, hogy gyermeket kívánó férje elválik tőle és éppen ezért, hogy férjét és vagyonát megtartsa, magához csempészett egy újszülöttet, urának, pedig azt hazudta, hogy ő szülte. A közvetítő szerepet a bábák játszották, akik elsősorban tudtak arról, hogy hol született olyan csecsemő, akit szülei nem akarnak felnevelni. Furcsa szokásoknak tekintheti ezt a mai ember, viszont abban a korban a gyermekhalandóság magas száma miatt, szükség volt az oikosz létszámának fenntartásához. Hérodotosz művében Kürosz élének története támaszthatja alá az itt említetteket. Ugyanis Kambüszész uralkodása idején, egy jóslás következményekén figyelmeztették az uralkodót hogy lánya öléből születendő gyermek beárnyékolja egész Ázsiát. Az uralkodó félve, hogy elveszíti hatalmát a megszületett gyermeket azonnal meg akarta öletni. A gyermek egy gulyáshoz került, akinek a feladata az lett volna, hogy kitegye a gyermeket egy pusztára ahol meghal. Viszont az élet másképp rendelte, itt is megjelenik a Hérodotosz által vallott nézetek a sors elrendeltetéséről és a jóslatok figyelmeztetéséről. Miután találkozott a gulyás a feleségével a következők történtek:

“Azzal a gulyás kitakarta és megmutatta a csecsemőt. Amikor az asszony meglátta, hogy a gyermek milyen szép és fejlett, térdre borult, és könnyek között kérlelni kezdte urát, hogy semmiképp se tegye ki a kicsit. De ő azt felelte, hogy semmi esetre sem cselekedhet másként. Mert jönni fognak Harpagosz szolgálói, hogy megnézzék, s ha nem teljesíti a parancsot, keserves halál vár rá. Amikor az asszony belátta, hogy nem beszélheti le férjét, így szólt: „Ha már meg nem győzhetlek, és mindenáron ki kell tenned a gyermeket, azt tanácsolom, cselekedj a következőképpen. Én is anya lettem, de halott gyermeket szültem. Tedd hát ki azt, Asztüagész leányának a gyermeket pedig neveljük fel úgy, mintha a sajátunk volna. Így téged sem kapnak rajta, hogy urad ellen vétettél, s mi se járunk rosszul. A halott gyermeket majd királyi temetéssel eltemetik, az élő, pedig nem veszíti el életét.”²⁷

Az idézetben a két legjelentősebb momentum az erős és egészséges gyermek életbennhagyása és a gyermekkitevés sajátos mivolta, amiknek köszönhetően Kürosz meg menekült és sorsának elrendeltetésének megfelelően, a perzsa birodalom ura lett. Kambüszész hiába hallotta a jóslatok figyelmeztetését és próbálta meg befolyásolni az eseményeket,

²⁷ Hérodotosz I. 61. (Ford. Muraközy Gyula)

valahogyan az isteni gondviselésnek köszönhetően a gyermek megmenekült és elfoglalhatta méltó helyét a történelemben. A perzsák életéről szóló részben, szól Hérodotosz a mindnapi gyermeki nevelés perzsa sajátosságairól is. Melyből kiolvasható miért is lett, olyan nagy birodalma a perzsa férfiaknak, hiszen a nevelésükben benne van mindaz, amit az életük során felhasználhatnak.

“A perzsák minden más népnél hamarabb veszik át az idegen szokásokat. Méd divatú ruhát viselnek, a háborúban, pedig egyiptomi páncélt, mert úgy találtak, hogy mindkettő szebb, mint az ő viseletük. Az élvezetek minden formáját a magukévá teszik, ha a fülükbe jut; így tanulták meg a hellénektől a fiúszerelmet. Minden férfinak több törvényes felesége van, de meg annál is több ágyasa. A háborúban tanúsított vitézség után a férfiúi kiválóság legfőbb jele náluk az, ha valaki minél több gyermeket nemzett. Akiknek a legtöbb gyermeke van, azoknak a király minden évben ajándékot küld, mert úgy tartják, hogy erejük alapja a nagyszámú népesség. A gyermekeknek ötéves koruktól a huszadik évükig csupán három dolgot kell megtanulniuk: a lovaglást, a nyilazást és az igazmondást. Amíg a fiú nem tölti be az ötödik évét, nem mutatkozhat az apja előtt, s az asszonyok között kell élnie. Ennek oka pedig az, hogy az apát ne gyötörje a gyász, ha a fiú meg kiskorában meghalna.”²⁸

Női szerepek az V. században

A gyermeknevelés mellett a családi gazdaság működtetésének sokrétű teendői is a családanyára hárultak. A leánygyermekek nevelése ennek megfelelően elsősorban a „házas erények” kifejlesztésére korlátozódott, írni-olvasni viszonylag kevesen tanultak meg. A leányok nevelése, így nagyon kevés teendőben összefoglalható: a szövés, fonás és a legfontosabb háztartási munkák, amelyektől igazán állhatatosak, szorgalmasak és a rendíthetetlen házastársakká válhattak. A lányokat otthon, a külvilágtól elzárva nevelték. A bíróság előtt valaki egyszer azzal érzékeltette családjának erkölcsösségét, hogy lánytestvérei és unokahúgai már a család férfitagjainak jelenlétében is zavarba jönnek.²⁹ A nevelés az egyik legfontosabb dolog volt a lányok életében. A nők szabadsága korlátozott volt, ahogy ezt az alábbi idézet is taglalja.

²⁸ Hérodotosz I. 59. (Ford. Muraközy Gyula)

²⁹K. J. Dover: Classical greek attitudes to sexual behaviour – in: Women in Antiquity, Arethusa Vol. 6, Baffalo. 1973. 61.

„A nőnem nem csak nem részesítetett oly tiszteletben, mint a dór államokban, hanem, hasonlóan a gyermekhez, a férj gondnoksága alatt áll. Lakása a ház hátsó részében vala, gyakran kuvasztól is őrizve, gyermekek és rabnők társaságában. Férfiak közt nem volt helye, sőt a férj által rendezett házi mulatságban sem. Idegen férfi tekintetével még ablakon keresztül sem illett találkoznia. Ha kiment, rabszolga kíséré. Ép oly élete volt a hajadonnak is. Az asszonyoknak ünnepélyeken sem illett gyakran megjelennie; a leányok azonban minden népünnepen szerepelnek. Úgy látszik, némelyek tanultak olvasni, írni, s lant kíséretében énekelni. De általában véve, a nő semmi műveltséggel nem bírt és csak a ház körére, fonás- és szövésre volt utalva”³⁰

Egyiptomban másképp alakult a háztartás, más szerepkörök alakultak ki a nőkre vonatkozóan és más feladatok hárultak a férfiakra. Hérodotosz könyvében részletesen taglalja az egyiptomiak különbözőségét. Nem csoda, hogy egész fejezetet szentel, hogy bemutassa ennek a csodálatos kultúrának egyedi sajátosságait.

“az egyiptomiak különös éghajlat alatt élnek, s folyamuk természete is különbözik minden más folyamétól, éppígy szokásaik és törvényeik is szinte teljesen eltérnek más népek szokásaitól és törvényeitől. Náluk ugyanis a nők járnak a piacra és kereskednek, a férfiak, pedig otthon maradnak és szövással foglalkoznak. Máshol felül szövik be az anyagba a vetülékfonalat, az egyiptomiak alul. Itt a terhet a férfiak a fejükön hordják, a nők a vállukon, és a nők állva, a férfiak, pedig guggolva vizelnek. Szükségüket benn a házban végzik el, de az utcán étkeznek, azt adva okául, hogy a rút dolgokat otthon kell elvégezni, a kevésbe rútakat nyilvánosan. Papi szolgálatot egy nő sem végez, sem férfi-, sem nőisten mellett, mindkettőnél csak férfiak lehetnek a papok. A fiúkat, ha maguktól nem hajlandók rá, nem kötelezik, hogy szüleiket eltartsák, a leányoknak azonban ez akkor is kötelességük, ha nem akarnák.”³¹

Spártában a nők helyzete másképpen alakult, mint Athénban és a többi görög poliszban. A spártai férfiak gyakran viseltek háborút, ilyen időkben a nőkre hárult a városállam védelme. A lányokat ezért itt – a fiúkhöz hasonlóan – igen szigorú testi nevelésben és katonai kiképzésben részesítették. Ők is megtanultak futni, birkózni, diszkoszt és gerely vetni, ők is tudtak énekelni és táncolni is. Szép sikereket értek el a testgyakorlásban. Egyikük tiszteletére szobrot is állítottak annak emlékére, hogy az olümpiai játékokon kétfogatú kocsival győzelmet aratott Kr. e. 396-ban.³² Igazsághoz az hozzátartozik, hogy ő távollétében nyerte meg a versenyt, ugyanis a nők kivoltak zárva a ókori olimpia eseményeiről. Ugyanis a versenyek abban a korban úgy zajlottak, hogy a sportolók ruhátlanul küzdöttek és a férjek e látványtól szerették volna „megkímélni” a feleségeiket. Egyetlen nő, a Héra papnője azonban

³⁰ Garamszegi Lubrich Ágost: *A nevelés története. I. kötet.* Budapest, 1874. 89.

³¹ Hérodotosz II. 124. (Ford. Muraközy Gyula)

³² Görög Történelem, Szöveggyűjtemény. Szerk. Németh György. Budapest. 1996, Osiris Kiadó 138.

hivatalos volt a versenyre. A Spártai nők erős, edzett fizikuma nemcsak a harcra való képességet és a versenyeken való sikeres részvételt szolgálta, hanem elsősorban azt, hogy a nők egészséges, jól fejlett utódokat hozzanak a világra. Plutarkhosz következőképp írt a nők neveléséről:

„Lükurgosz igen nagy figyelmet fordított a nők dolgaira. A leányok testét versenyfutással, birkózással, diszkosz- és dárdavetéssel edzette, hogy a jövőendő magzat erős és egészséges szervezetben foganjon és növekedjen, s a nők könnyen viseljek el a gyermekszüléssel járó fájdalmakat. Leszoktatta őket az elpuhult és elkényeztetett életről, és állandó szokássá tette, hogy az ifjak és a leányok ruhátlanul vegyenek részt a körmenetekben; az istenek ünnepein körtáncot jártak, és kardalokat adtak elő, s ilyenkor nézőként jelen volt a város egész ifjúsága. [...] A fiatal leányokat mindez nemes versengésre ösztönözte. Növelte önérzetüket az is, hogy részt vehettek a legkiválóbb versengésekben. [...] Mindezek a szokások növelték a házassági kedvet [...] az olyan dolgok, mint a csaknem teljesen ruhátlan leányok látványa az Ünnepi körmeneteken és az atlétikai versenyeken - mint Platón mondja-, nem a geometria, hanem a szerelem kényszerével töltötte el az ifjakat.”³³

Az életképes fiúgyermek igen nagy értéket képviselt, s az állam tulajdonát képezte. A városállam fennmaradása és felvirágzása érdekében mindennél fontosabb volt az egészséges utódok biztosítása. Ha a férj nemzőképtelen, beteges vagy öreg volt, megengedték, hogy felesége egy derék fiatal férfival háljon és tőle szüljön gyermeket. A nemzőképtelen férjnek kötelessége volt néha feleségét átengedni másnak, hogy ő gyermeket szülhessen. Mivel mindez az egészséges gyermekek nemzése érdekében történt, a spártaiak felfogása szerint nem számított házasságtörésnek. Platón az általa elképzelt ideális államban gyakorlatilag a spártai mintát követi: a lányokból itt is lehetnek harcosok, azaz örök, akik az állam külső-belső rendjét vigyázzak. Szerinte a férfiak és nők közötti különbség e feladat szempontjából fokozati: „a férfi és a nő természete az állam őrzésére egyaránt alkalmas, csak a nő gyengébb, a férfi erősebb”.³⁴ Platón az örök nevelésének programját részletesen kifejti, ám a lányok neveléséről itt már nem szól. Az örök közül kiválasztott legkiválóbbakból válhatnak - hosszú, évtizedekig tartó nevelés-oktatás útján - az államot vezető filozófusok, akik azonban már kivétel nélkül férfiak

Arisztotelész „*Politika*” című könyvében már kifejezetten alárendelt szerepet szán a nőknek. A családon belül kialakuló hierarchiát, így indokolja: a feleséget és a gyermeket a családban a férjnek kell kormányoznia, mert „a férfi természetétől fogva inkább vezetésre hivatott, mint a nő.”³⁵ Mégis már az ókorban is, nagyon fontos szerepet töltött be a nők a férfiak életében, néha háborúkat segítenek lezárni néha miattuk, tör ki egy-egy konfliktus. Az

³³ Plutarkhosz: *Párhuzamos életrajzok*. Lükurgosz életrajza. I. kötet 103-104. (Ford. Máté Elek) Magyar Helikon, Bp., 1978.

³⁴ Platón: *Az állam*. 189. o.

³⁵ Arisztotelész: *Politika*. 29. o.

alábbi példa szerint, amit Küaxarész médek és Alüattész a lüdek között zajlott. A két fél nem tudta eldönteni a csatározásuk végkimenetelét és egy jóslat, ami megváltoztatta a felek hozzáállását nagymértékben befolyásolta a békekötést, de valamivel szentesíteni akarták a megállapodásukat és a következő megoldást találták erre.

„A milétoszi Thalész előre megjósolta az iónoknak, hogy a nap eltűnik majd, sőt az évet is megmondta, amelyben azután a jelenség valóban bekövetkezett. Mikor a lüdek és a médek látták, hogy a nappal éjszakává változik, abbahagyták a harcot, s mindkét oldalon hajlottak már a békekötésre. A béketárgyalásokon a kilikiai Szüennészisz és a babüloni Labünetosz szerepelt közvetítőként. Ők, pedig nemcsak azt akarták elérni, hogy esküvel megpecsételt béke szülessék, hanem, hogy házasodjanak is egymás között. Azt javasolták, hogy Alüattész adja feleségül leányát, Arüéniszt Asztüagészhoz, Küaxarész fiához, mert erős kötelékek nélkül a békekötések csak ritkán tartósak.”³⁶

Jogok és kiváltságok

A görög nőket általában 14 éves korában férjhez – általában egy 20 év körüli fiúhoz – menő lányok az apai házhoz kötődő bezártságukat felcserélték a férjük házához kötődő bezártsággal. Ha a férfit családotul meghívták valahova, csak a gyerekeivel ment, a felesége otthon maradt, ha ő maga fogadott vendégeket, a feleség nem csatlakozott a társasághoz. A bevásárlás és egyéb ügyek intézése a férj, illetve a rabszolgák feladata volt. A bejárati ajtó a jó asszony birodalmának határa volt.³⁷ Az is gyakran olvasható, hogy a nők a világtól elzárva éltek a lakóházak nőt (többnyire emeleti) szobaiban, és még az utcára is csak külön engedéllyel, férjük vagy állami tisztviselők ellenőrzése mellett mehettek ki. Az bizonyos, hogy tisztességes nők nem vehettek részt a férfiak lakomáin, ezért furcsállották a görögök, hogy az etruszk feleségek férjük mellett heverték a lakomákon. Hérodotosz művében is találkozhatunk lakomák leírásával, elbeszélésével, az egyik ilyen rész, amely segíthet megérteni ezt a szokatlan asszonyok nélküli szórakozást, alátámasztja, hogy a nők jelenléte csak bonyodalmat okoz a lakomákon.

„Midőn a követségbe küldött perzsák megérkeztek, Amüntasz elé járultak, s előadták kívánságukat, hogy küldjön földet és vizet Dareiosz királynak. Ő nemcsak ezt ígérte meg, hanem még meg is hívta a követeket vendégségbe, s egy pompás lakomán nagyszerűen megvendégelte őket. A lakoma vége felé így szóltak a beborozott perzsák: „Makedón vendégbarátunk, nálunk, Perzsiában az a szokás, hogy ha fényes lakomát rendezünk, azon bizony megjelennek ágyasaink és feleségeink is, és ott ülnek a férfiak

³⁶ Hérodotosz II. 124. (Ford. Muraközy Gyula)

³⁷ K. J. Dover: Classical greek attitudes to sexual behaviour – in: Women in Antiquity, Arethusa Vol. 6, Buffalo. 1973. 61.

mellett. Ha mármost ilyen szívesen fogadtál, ilyen bőségesen megvendégtél bennünket, továbbá megadtad Dareiosz királynak a földet és a vizet, jó lenne, ha ezt a szokásunkat is követnéd.”

Erre Amüntasz így válaszolt: „Nálunk, perzsák, semmi efféle szokás nincs, mivelénk külön helyen vannak a férfiak meg az asszonyok. Mivel azonban ti vagytok a mi parancsolóink, ha ezt akarjátok, nos, teljesüljön ez a kívánságotok is!”³⁸

A történetet továbbgondolva sejthetjük a perzsák szokásaiknak megfelelően, elengedték magukat és élvezték a vendéglátást. Az idézetben a népek szokásainak különbözőségei figyelhető meg. Amíg a görögöknél asszonyok nélkül, de egyéb nőkkel lakomáztak, a perzsák az ágyasaikkal és feleségeikkel együtt szórakozgattak.

Több forrásban is olvasható, hogy például Szürakuszaiban nőfelügyelők ellenőrizték, nehogy az asszonyok szolgálóik kísérete nélkül menjenek ki az utcára.³⁹ Ha pedig tekintetbe vesszük, hogy Szürakuszai (és Athén, valamint a legtöbb görög nagyváros) élénk forgalommal rendelkező kikötőváros volt, tele idegen tengerészekkel és kereskedőkkel, akik alkalmasint éppen rabszolga kereskedelemről éltek, nem tűnhet túlzott óvatosságnak, ha valaki a lányát vagy feleségét még nappal sem hagyta egyedül. Hérodotosz művében többször olvashatunk asszonyrablásokról, leányok megszőktetéséről. Többek között taglalja a trójai mondakör egyes részleteit is, megvizsgálva azok valóságtartalmát is. Ha a perzsák és görögök közötti viszonyt boncolgatjuk, meg kell említeni a Ió, Inakhosz leányát is, akit ugyanúgy elraboltak mint Helénát. Viszont ne gondoljuk, hogy az asszonyok kísérete mindenhol általános volt, főleg a gazdagabb polgárok engedhették meg maguknak ezeket a elvárásokat. A szegényebb rétegbe tartozók, ugyanúgy kimentek az utcákra kíséret nélkül, vagy a piacokon is egymás mellett árultak a kofák és a kofaasszonyok. Teljesen természetes volt, ha zöldséget, gyümölcsöt, mézet, virágot, tejtermeket asszonyoktól vásároltak a piacra járok. Senkinek eszébe sem jutott, hogy ehhez ne lenne joga, és nyilván az sem, hogy az özvegyet korlátozza abban, hogy elmenjen az agórára eladni termékeit. A görög utcaképhez tehát éppígy hozzátartoztak a nők, mint a férfiak, és mindkét nemből valamennyi társadalmi réteg tagjaival találkozni lehetett a zsúfolt piactereken.

A spártai nőknek lényegesen több társadalmi megbecsülés juthatott, mint az athéni asszonynak. Spártában a lányok ugyanolyan fizikai és szellemi képzésben részesültek, mint a fiúk, de ott a szellemi képzést a fiúk számára sem vitték túlzásba. A spártai nők

³⁸ Hérodotosz II. 124. (Ford. Muraközy Gyula) 348.

³⁹ Németh György: Karthágó és a só, Az ókortörténet babonái. Budapest. 2002, Korona Kiadó. 106.

mindenesetre tökéletesen irányítani tudták a családi gazdaságot, és ehhez az íráson kívül más ismeretekkel is kellett rendelkezniük. A lesboszi lányok, legalábbis az előkelő réteg nőtagjai, lányiskolába jártak. Mégis a nők, legalábbis, akik bábaképzésre jelentkeztek, tudtak írni-olvasni. Ez, pedig sokkal elterjedtebb elemi nőoktatást feltételez, mint amit többi forrásokból kiolvashatunk. A görög nők, tehát szellemileg nem álltak alacsonyabb szinten, mint az átlagos férfiak. Ez az oktatás bizonyos szinten való megvalósulását jelentheti, amiben a nők ugyanúgy részt vehettek mint a férfiak.

Házasság és szexualitás:

„A házasság ugyanis azt jelenti, hogy az ember gyermekeket nemz, s fiait bevezeti a phratría démos tagjai közé, leányait pedig, mint sajátjait, adja feleségül. A hetairákat a gyönyörért tartjuk, az ágyasokat testünk napi szükségletei végett, feleségünket azonban azért, hogy törvényes gyermekeket nemezzünk vele és otthonunk hűséges őre legyen.”⁴⁰

Az előző idézet Apollódóros vádbeszédjében hangzott el, amelyet egy hetaira (jelentése: „társnők”), Neaira ellen folyó perben mondta el. A megdöbbentő élességgel megfogalmazott a nők helyzetéről, de abban az időszakban ez helytálló volt. A nők Attikában, ugyanúgy heterogének voltak, mint a férfitársadalom. Jogilag 3 csoportba oszthatjuk, a polgárok (asté), az idegenek (xené) és a rabszolgák (dulé). A női polgárok passzív jogokkal rendelkeztek, bár aktívan nem vették ki a részüket a közügyekben, ugyanakkor csak a velük kötött házasságból származó gyermek lehetett teljes jogú athéni polgár. A nők korlátozott szabadsága miatt, nem volt könnyű a különböző nemű fiatalok találkozása szinte csak a fesztiválok, ünnepi alkalmak során, amikor a lányok kiszabadulhattak a “szobafogságból”. A kapcsolatteremtés, ha egyáltalán sikerült, szinte csak megfelelő korú női rabszolgák útján volt lehetséges.⁴¹ Némiképp úgy ábrázolhatjuk az asszonyok helyzetét, hogy a ház körüli dolgokban úrnő volt, viszont a házon kívüli dolgokba semmi beleszólása nem lehetett. Viszont ahány nép, annyi házassági szokás. Hérodotosz a népek bemutatása alatt foglalkozik a házassági szokásokkal is. A lübiaiaknál az a szokás, hogy a házasság előtti leányokat a király elé állítják és amelyik a legjobban tetszik neki, annak elveszi a szüzességét. Több népnél az asszonyokat közösen használták és így próbálták megoldani a házasságtöréseket, de vannak olyan, népek, akiknél a házasság előtti és alatti szokások eltérnek a megszokotttól. Ilyenek például az enetosz nép házastárs keresési szokása.

“Bevett szokásaik közül véleményem szerint az volt a legbölcsebb, amely hallomásom szerint az illüriai enetosz népnél is megtalálható. A falvakban évenként egyszer minden eladó leányt egy helyre gyűjtöttek össze, ahol körülállta őket a férfiak serege. A kikiáltó aztán egyenként kiszólitotta és eladásra ajánlotta a szüzeket, először a legszebbet, majd, miután az jó összegért elkelt, az utána következő legszebbet. A vevő csak azzal a feltétellel kapta meg a leányt, hogy feleségül is veszi. A házasodni vágyó gazdag

⁴⁰ Vádbeszéd Neaira ellen: Szerk. Németh György. Szeged, 2006. Lectum Kiadó 47.

⁴¹ K. J. Dover: Classical greek attitudes to sexual behaviour – in: Women in Antiquity, Arethusa Vol. 6, Buffalo. 1973. 61-62.

babülóni férfiak tehát idesereglettek, s a kínalt árban egymást felülmúlva a legszebb leányokat szerezték meg maguknak. Az egyszerű népből házasulók, akik nem kívántak maguknak szép feleséget, a csúnyább leányokkal még hozományt is kaptak. Mert amikor a kikiáltó a szép leányokat már mind eladta, a csúfakat és testi hibásokat szólította elő és bocsátotta áruba, és aki a legkisebb hozománnyal hajlandó volt őt elfogadni, az kapta meg. A hozománypénz pedig a szép leányok eladásából gyűlt össze, ily módon a csinos leányok segítettek kiházásítani a csúf vagy testi hibás hajadonokat.”⁴²

Ennek a szokásnak a felügyelői az apák lehettek hiszen ők voltak a család urai, akik felelőséggel és halalommal rendelkeztek, amit az alábbi idézet is alátámaszt. Amelynek az előzménye hogy az apa Oتانész egy életveszélyes feladatot bíz a lányára Phaidümé, aki Kambüszész ágyasa volt. “Előkelő származású leány vagy, apád parancsára tehát a veszélyt kell vállalnod.”⁴³ Hasonlóan különös szokás van érvényben a babülóniaknál is, ők már a házasság alatti kísértésekre gondolva egy olyan szokást vezettek be melynek révén a házasságtörések, minimalizálódhattak. Hérodotosz a következőképpen fogalmazta meg:

A babülóniak legrútább hagyománya a következő. Minden itt született nőnek életében egyszer le kell telepednie Aphrodité szentélyében, s odaadnia magát egy idegen férfinak. Sok asszony, aki nagyra tartja gazdagságát, restell a tömegben elvegyülni, s fedett kocsiban megy el a templomba, rabszolganői nagy csapatának kíséretében. A legtöbben azonban a következőképpen cselekszenek. Koszorúval a fejükön letelepednek Aphrodité szent területén, ahol hullámszik a tömeg, az emberek jönnek-mennek. Az asszonyok csoportjai között ösvények haladnak, ezeken járkálnak az idegen férfiak, hogy válasszanak közülük. Ha egy asszony itt egyszer leült, addig nem mehet haza, amíg egy idegen férfi nem dob egy ezüstpénzt az ölébe, s kívül a szent helyen nem közösül vele. Pénzdobás közben a férfinak azt kell mondania: „Mülitta istennőt hívom.” Az asszuroknál ugyanis Aphroditénak Mülitta a neve. Az ezüstpénzt, bármekkora legyen is, nem szabad visszautasítani, mert a pénzdarab meg van szentelve. Az asszony azt követi, aki először dobott az ölebe pénzt, és senkit nem szabad visszautasítania. Miután odaadta magát, s ekképp leróttá az istennő iránti kötelességet, hazatér, s attól kezdve semmi pénzért nem hajlandó meg egyszer megtenni.⁴⁴

Ezekkel a furcsa szokásokkal próbálták az emberi ösztönöket kordában tartani, a mai szemmel nézve elszörnyűködünk, amikor ilyeneket olvasunk, igaz az általánossá váló monogámiában élők másképp gondolkoznak a házasság intézményéről. Az ókori népek

⁴² Hérodotosz I. 97. (Ford. Muraközy Gyula)

⁴³ Hérodotosz III. 222. (Ford. Muraközy Gyula)

⁴⁴ Hérodotosz I. 98. (Ford. Muraközy Gyula)

között sok helyen a bigámia, a több asszonnal való együttélés valósult meg, amiben egyedi szexuális szokások is kialakulhattak. Ilyenre példa a következő részlet az író munkájából:

A következő szokások szerint élnek. Bár mindenkinek van felesége, az asszonyok közösek. Mert amit a hellének a szküthákról híresztelnek, az nem a szkütháknál, hanem a masszagetáknál szokás. Ha egy masszageta férfi megkíván egy asszonyt, tegzet felfüggeszti a szekere előtt, és tekintet nélkül a körülményekre, közösül vele.⁴⁵

A szexuális szokásokat az ókorban különösen a görögöknél, eléggé egyedi vonásaik miatt néhol elítélendőnek tartják. A mai korban elképzelhetetlen lenne azt a szokást folytatni, amit a gindan nép asszonyai tettek. Az ő szokásuk az volt hogy állatbőrrel tekerik be a lábukat, ugyanis náluk ez azt jelentette, hogy mennyi férfival hált együtt. Számukra az volt a tisztelet jele, mert minél többet hordott a nő magán annál több férfi szeretetét élvezte. A mai világban elképzelhetetlen, hogy a nők kimutassák szeretőik számát. Véleményem szerint a legfurcsább házastársi szokást a thrákoknál gyakorolták. Számukra egy férfi halála egyfajta versengést indított el és a végkimenetelét tekintve, a tisztelet és megbecsülés övezte a győztest. Az alábbiak szerint írt róla Hérodotosz:

“Minden férfi több asszonnal él, s ha meghal, dühödten egymásnak esnek az asszonyok, éles vitára kelnek a barátok arról, hogy melyik volt az elhalt legkedvesebb asszonya. Akit végül az a tisztesség ért, hogy a legkedvesebbnek ítélik, azt aztán egekig magasztalja férfi s nő egyaránt, majd pedig a nyitott sír mellett leszúrja a legközelebbi rokona, s mindjárt odatemetik a férje mellé. A többi özvegy meg nagyon búslakodik, s úgy érzi, hogy megszégyenítették”⁴⁶

A legtöbb népnél más-más szokások alakultak ki az évezredek folyamán, Hérodotosz munkája révén ezek a különleges népek, amelyek már csak a múltban léteztek, az író műve nyomán továbbélhetnek. Aminek során a kihalt, eltűnt népcsoportok az idő végtelenségéig fennmaradhatnak. Ebből a szempontból is jelentős műnek tekinthetjük Hérodotosz munkáját.

⁴⁵ Hérodotosz I. 105. (Ford. Muraközy Gyula)

⁴⁶ Hérodotosz V. 344. (Ford. Muraközy Gyula)

Prostitúció és Rabszolgaság:

A társadalom nő része ugyanúgy tagozódott, mint a férfiak világa. Voltak benne szabadok és rabszolgák, a poliszban lakó idegenek, felszabadított rabszolgák és törvénytelen születésűek. Mint arról már beszéltem, a polgár nők is rendelkeztek polgárjoggal, de természetesen a többi rétegben is találunk lányokat és asszonyokat. A rabszolganőket leginkább két területen alkalmazták: a ház körüli munkákban (szövés-fonás, vízfordás, dajkaság) és a prostitúcióban. A legtöbb örömlány, különösen a számos olcsó, kikötői pornó közülük került ki, de a polgárral kötött házasságra nem számító, törvénytelen származású lányok is prostituálódhattak. Ha egy szabad nő rabszolgához megy feleségül, gyermekeit szabad polgárnak tekintik. De ha egy szabad polgárnak, legyen az különb, bármily kiváló, a felesége idegen származású vagy rabszolganő, gyermekei törvénytelennek számítanak. Az alábbi törvény mellett lehetett élniük az atheni férfiaknak. Hérodotosz munkájában a rabszolgákkal keveset foglalkozik, a prostitúció témakörét az asszonyi szerepvállalások és szokások útján próbálja bemutatni, de az örömszerzés ezen formájával részletekbe menően nem foglalkozik. Az egyik ilyen eset, amikor a lüd leányok szokásairól írt.

“Lüdek mindent összevetve kitűnt, hogy az örömlányok végezték a munka legnagyobb részét. A lüd nép leányai ugyanis a testükkel kereskednek egészen addig, amíg férjhez nem mennek, s így saját maguk gondoskodnak hozományukról.”⁴⁷

Hérodotosz megítéléséből úgy látszik a női szerepkör betöltése az elsődleges vizsgálódási szempont, az élvezeteknek a szolgáltatóit, ritkán csak megemlítve szerepelteti a művében. A görögöknél a szexuális szabadság érvényesülése miatt, az író sem akarta a művét elbagatellizálni, amit Platón egyik törvényével tudnám párhuzamba hozni, amely a természetből vett példák alapján törvényesnek a különböző neműek közötti kapcsolatot kiáltja ki, az nagyon helyesen cselekszik. Valamint javasolja, hogy az Athéni polgárok ne adják lentebb a madaraknál és egyéb állatfajtáknál, ahol meg lehet figyelni, hogy a fiatal állatok

⁴⁷ Hérodotosz I. 53. (Ford. Muraközy Gyula)

nem keverednek nemzési aktusba csakis az érettségi koruk elérte után a párjukkal, és az Athéniaknak különbeknek kell ezeknél lenniük.⁴⁸

Összegzés:

A görög világ, mint minden premodern társadalom, bizonyos mértékig elkülönítette egymástól a férfiak és nők teret mind fizikailag, a házban és a nyilvános helyeken, mind pedig a kultuszban és a munkában. Ez az elkülönülés azonban sokkal kevésbé volt meghatározó és kizárólagos, mint ahogy ezt korábban gondoltuk. Hérodotosz ennek a világnak akarta, egyfajta megörökítéseként az utókor számára emlékeit megőrizni és feldolgozni, úgy hogy az olvasók élvezetesen járják be a világot a könyvben elhangzottak segítségével. Mondhatjuk azt, hogy az író egyes részekben túlzott, pontatlan, megalapozatlan de a mű lényegét tekintve egy maradandó alkotásnak számít. Az általam vizsgált szempont, a női jellem, eszme megjelenése szempontjából, a mű olyan maradandó történelmi emléket alkot az ókori nőkről, amit érdemes feldolgozni vizsgálni vagy csak elolvasni az érdekesebbnél érdekesebb szokásokat, eseményeket. Az élet megnyilvánulásaként, Hérodotosz a nőkről egy pozitív és korhű megvalósulása, a történeteiben lénygszerű megnyilvánulásokkal tűzdelt, tartalmas ábrázolása. Azt pedig éppen ebben a görög világban fogalmazta meg Platón, hogy férfiak és nők képességei között semmiféle olyan különbség nincs, amely a nőket bármely, a férfiak által izzott tevékenységből kizárhatná. Ez, pedig olyan modern gondolatnak bizonyult, hogy megvalósulásának kezdetéig meg legalább 2300 évnek kellett elteltie.

Úgy érzem sikerült a szakdolgozatom célját: bemutatni Hérodotosz munkáján keresztül milyen jelenősége volt a nőknek az ókorban elérnem és így megfelelően tudtam ábrázolni az általam elképzelteteket. Remélem a szakdolgozatom tartalmasnak és későbbi szakdolgozatoknak forrásként elemzési szempontokként felhasználható lesz és így tudtam valami maradandót alkotni az utókor számára, úgy ahogy azt Hérodotosz tette úgy 2000 évvel korábban.

⁴⁸ Görög Történelem, Szöveggyűjtemény. Szerk. Németh György. Budapest. 1996, Osiris Kiadó

Utószó

Szeretném megköszönni a témavezetőm segítségét és a családom támogatását. Nagyon köszönöm az alábbi személyek támogatását, biztatását: Tollas Gábor, Varga Ákos, Oláh Ferenc, Delneky Ádám. És külön köszönöm a barátnőm türelmét és segítségét.

Nyilatkozat

Én Szűcs Péter Imre, teljes felelősségem, tudatában kijelentem, a szakdolgozat a szerzői jogi normák betartásával készült.

Szűcs Péter Imre

Irodalomjegyzék:

- Arisztotelész: Politika. Ford. Szabó Miklós. Bp., 1984. Gondolat.
- Engel Pál, Életmód és történetírás. in. Rubicon 1998/7.
- Ernest Breisach: Historiográfia. Budapest. 2004. Osiris Kiadó
- Garamszegi Lubrich Ágost: A nevelés története. I. kötet, Bp., 1874.
- Görög művelődéstörténet: Szerk. Németh István Ritók Zsigmond
Hétköznapok és ünnepnapok
- Görög történelem a kezdetektől Kr.e. 30-ig. Németh György (Szerk.). Bp. 1999. Osiris
- Görög Történelem, Szöveggyűjtemény. Szerk. Németh György. Budapest. 1996, Osiris Kiadó.
- Kertész István: Botrányok az ókorban. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Bp., 2002.
- Németh György- Ritoók Zs.- Sarkady J.- Szilágyi J. Gy., Görög művelődéstörténet. Budapest, 2006.
- Németh György: A nők erényei. in. Rubicon 2001/6.
- Németh György: A Polisok világa, Bevezetés az archaikus és klasszikus kori görög társadalomtörténetbe. Budapest. 1999, Korona Kiadó.
- Németh György: Karthágó és a só, Az ókortörténet babonái. Budapest. 2002, Korona Kiadó.
- Ókori Történeti Chrestomathia II. Szerkesztette Marót Károly. Ókori keleti történeti chrestomathia. Egyetemi segédkönyv. Szerkesztette Harmatta János. Fordította és a jegyzeteket írta Dávid Antal, Hahn István, Harmatta János, Kákósy László, Komoróczy Géza, Tőkei Ferenc, Töttösy Csaba, Varga Edith, Wessetzky Vilmos. Lektorálta Csongor Barnabás,

Harmatta János, Hahn István, Wessetzky Vilmos. 3. kiadás. Budapest: Tankönyvkiadó, 1976.

- Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok. Fordította Máté Elek. Magyar Helikon, Bp., 1978. I.-II. kötet
- Pukánszky Béla: A nőnevelés évezredei. Budapest, 2006. Gondolat.
- Ritoók Zsigmond, Régi Görög Hétköznapiak, Szemelvények a görög művelődés forrásaiból, Budapest. 1999, Balassai Kiadó.
- Vádbeszéd Neaira ellen: Szerk. Németh György. Szeged, 2006. Lectum Kiadó
- Világ irodalmi lexikon negyedik kötet Grog-IIv. Bp. Akadémiai Kiadó. 1974.